

HATÁR MENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS – A KISEBBSÉGI IDENTITÁS MEGŐRZÉSÉNEK ESZKÖZE

Lelkes Gábor

BEVEZETŐ

A közép- és kelet-európai rendszerváltozás, a gazdasági és politikai átalakulás nagymértékű változást hozott a határ menti területek pozícióit illetően. E térségek évtizedeken keresztül peremterületté voltak minősítve, a központi irányítás gyakran ideológiai okok miatt korlátozta fejlesztésüket. A határ menti régiókat a ratzeli megfogalmazás értelmében kezelték, vagyis az állam periférikus orgánumai voltak; fő céljuk az elkülönítés és a védelem volt.

Az alábbi tanulmány a közel egy évtizednyi múlta visszatekintő szlovák–magyar határ menti euroregionális együttműködési formák egy-két sajátosságát bemutatja be. Ezeknek az együttműködési formáknak nagy szerepük van a szlovákiai magyarság identitásának megőrzésében. A továbbiakban azokat a kapcsolatokat vesszük számításba, amelyek megfelelnek az alábbi két – egy hierarchikus és egy horizontális – kritériumnak (vö. Hardi 2003):

1. A kapcsolatok nem nemzeti szintűek, tehát a központi szerveknél alacsonyabb szinten szerveződnek és működnek (persze ez nem zárja ki kormányzati szereplők részvételét a munkában, de szerepük nem elsődleges a szervezésben).
2. A kapcsolatok résztvevőinek működési területe egymással területileg összekapcsolódó határ menti térségben található. A határ menti térség fogalmán azt a területet értjük, amelynek mindennapi életére jelentős befolyást gyakorol valamely államhatár.

TÖRTÉNELMI VISSZATEKINTÉS – A HATÁR MENTI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK KEZDETEI EURÓPÁBAN

A határ menti együttműködési kezdeményezések az 1950-es évekre nyúlnak vissza, amikor is a háború utáni Európa számára világossá vált, hogy a határ menti együttműködést és a határ két oldalán élők kapcsolatrendszerét olyan szorosra kell fűzni, amilyenre csak lehet (annak érdekében, hogy csökkentsék, feloldják a nemzeti határok mentén fölhalmozódott feszültségeket).

Az európai együttműködés helyi kezdeményezései először a német–francia–svájci határon mutatkoztak meg, és ennek eredményeként 1963-ban létrehozták a Regio Basiliensist (ez az országhatárokkal elválasztott, de egy kulturális egységet jelentő térség számít a sikeres határ menti együttműködés mintapéldájának). A Regio Basiliensis példája gyorsan követőkre talált

Nyugat-Európában: elsősorban a német, holland, dán, francia, belga határokon aktivizálódtak a határ mentén élők társadalmi kapcsolatai. Kezdetben a határ menti együttműködés érdekes jelenségnek tűnt, és nem volt prognosztizálható, hogy az alacsony szinten létrejövő nemzetközi együttműködés mivé fejlődik. Fejlődésük első szakaszában a határ menti kapcsolatok jó esetben kulturális rendezvényekre, tanulmányutakra, diákcserekre korlátozódtak, de sok kezdeményezés megrekedt a deklarációk és a protokolláris találkozók szintjén. A határ menti területek együttműködésének korai célja az volt, hogy ráirányítsák a nemzeti kormányok figyelmét e térségek sajátos helyzetére. E területek, ha nem is minden esetben számítanak elmaradott térségnek, hordoznak speciális vonásokat, mivel a fejlődés centrumaitól távol esnek, és határok választják el őket a szomszédos területektől. Ezek az alacsony szintű kapcsolatok az államok integrációját kísérő problémák jelzőrendszerei lettek, és ráirányították a figyelmet arra, hogy a határok jelentik az igazi problémát.

1965-ben megalakult az Enschede–Gronau eurorégió, amely nemcsak nevében adott mintát a többi határ menti együttműködésnek, hanem olyan fejlődési utat járt be, és olyan intézményi formát fejlesztett ki, amely modellként szolgál a többi kooperáció számára is.¹ A szervezetnek jelenleg 128 tagja van Hollandia és Németország határ menti övezetében, és városok, járások, vállalatok és nonprofit szervezetek is tartoznak hozzá. Az együttműködés fő célja a társadalmi-gazdasági és társadalmi-kulturális integráció, a régió lakosainak szolgálata; források bevonásával a közös területfejlesztési célok megvalósítása érdekében. A szervezet működését több forrásból biztosítja, köztük az Interreg programjaiban való részvétellel.

Az 1970-es években a határ menti együttműködések fejlődésének sajátossága, hogy az évtized első felében jelentkező gazdasági válság a kapcsolatokat nem vetette vissza – mint ahogy az az államközi kapcsolatok esetében történt –, hanem, épp ellenkezőleg, a határon túli együttműködés intenzívebb fejlődési szakaszba került.

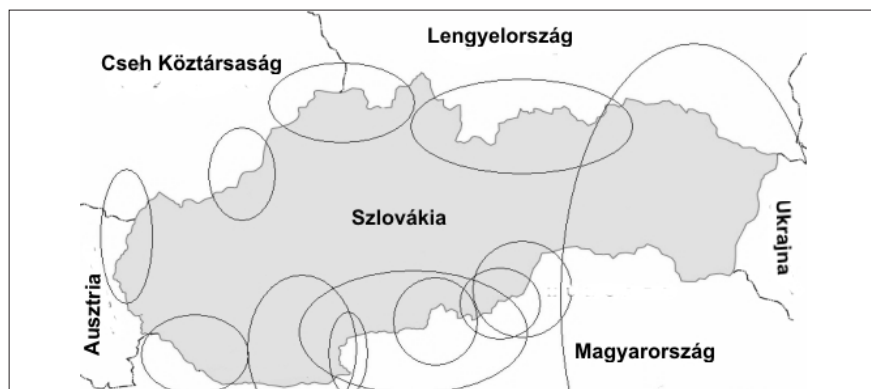
E mintákat követve azóta számos hasonló szervezet alakult meg Európában. A kezdeményezéseket elősegítette az Európa Tanács égisze alatt 1980-ban Madridban elfogadott egyezmény, a Területi önkormányzatok és közigazgatási szervek határ menti együttműködéséről szóló európai keretegyezmény, amely arra ösztönzi az aláíró országokat (a keretegyezményt Szlovákia és Magyarország is elfogadta, s beiktatta a jogrendjébe), hogy elősegítsék, megkönnyítsék és támogassák a határ menti régiók és települések együttműködési kezdeményezéseit.

¹ „Az eurorégió két vagy több európai ország határ menti területe lakóinak alulról jövő, önkormányzatok támogatásával szervezeti formában megvalósuló együttműködése, azzal a céllal, hogy pénzügyi források teremtésével megvalósítsák az érintett államok által is elismert hatókörükben a politikai határok létezéséből adódó korlátok áthidalásával közös érdekeiken alapuló feladataikat, amelyek gazdasági, szociális, környezetvédelmi és kulturális kérdéseket érintenek” (Kruppa 2003, 57).

EUROREGIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK SZLOVÁKIÁBAN

A községi önkormányzatokra vonatkozó, 369/1990. számú törvény már a rendszerváltás kezdetétől lehetővé tette a szlovákiai települések számára, hogy nemzetközi kapcsolatok részesei legyenek, míg a magasabb közigazgatási szintek határon átnyúló nemzetközi kapcsolatainak feltételrendszerét szabályozó törvényeket csak a 90-es évek második felében fogadták el a pozsonyi parlamentben.

Szlovákiában az euroregionális együttműködések csak az 1998-ban bekövetkezett kormányváltás után indultak virágzásnak. Jelenleg 12 eurorégió működik, amelyek közül 8 érinti a szlovák–magyar határt. A szlovák–magyar határ menti eurorégiók egy kivételtől eltekintve kétoldalú (szlovák–magyar) együttműködési formák. A kivételt a Kárpátok eurorégió képezi, mely öt állam határ menti régióit öleli fel. Az eurorégiók lakossági mutatói is nagy eltérést mutatnak, a legkisebb csak mintegy kétszázezer főt, a legnagyobb viszont több mint 10 millió főt számlál.

1. ábra
Euroregionális együttműködések területi megoszlása Szlovákiában

A SZLOVÁK–MAGYAR HATÁRMENTE TELEPÜLÉSHÁLÓZATA

A településhálózat döntő mértékben befolyásolja az euroregionális együttműködések kialakulását és jellegét. A szlovák–magyar határmenti településhálózata a Szlovákia két legnagyobb városát – Pozsonyt (431 ezer lakos) és Kassát (240 ezer lakos) – összekötő fejlődési tengelyen alapul, a másik három határ menti megyeszékhely – Nagyszombat (70 ezer lakos), Nyitra (88 ezer lakos) és Besztercebánya (85 ezer lakos) – pedig regionális jelentőségű központok, amelyek az előbb említett növekedési tengely mentén fekszenek.

A nagyszombati térség képezi azt a metszéspontot Pozsony körül, amelyen keresztül Szlovákia fővárosa és a térség egésze az ország többi részéhez kap-

csolódik. Nyitra térsége viszonylag egyenletes településszerkezetű. A szlovákiai oldalon a Pozsonyi, a Nagyszombati és a Nyitrai kerületek alkotják a határ menti térség nyugati részét, melynek északi része erőteljesebben iparosodott, mint a déli. A Duna mentén fekvő városok és körzetek, amelyek közvetlenül a magyar határtérségben találhatóak – Dunaszerdahely, Komárom, Érsekújvár, Párkány és Léva –, alkotják a délen fekvő kelet-nyugati növekedési tengelyt. Ezek a térségek jellemzően rurális területek, erős mezőgazdasági hagyományokkal. A Duna természetes határ, amely korlátozott mértékben befolyásolja a határ kölcsönös átjárhatóságát.

A szlovák–magyar határmenti középső részét a Besztercebányai kerület foglalja el. E térség településszerkezete számos kistérségi településhálózattól áll össze. Az országos és nemzetközi jelentőségű Besztercebánya–Zólyom települési magterület a térségben domináns helyet foglal el. Ez a kelet-nyugati (Kassa–Losonc–Zólyom–Nyitra–Pozsony) és az észak-déli (Budapest–Ipolyság–Zólyom–Besztercebánya–Lengyelország) növekedési tengely metszéspontja. A Besztercebányai kerület déli részének rurális jellegű településszerkezete súlyos társadalmi és gazdasági gondokkal terhelt, rendkívül magas (30% feletti) munkanélküliségi szinttel, amely elsősorban a transzeurópai közlekedési hálózatokhoz való hozzáférés nehézségére és a népesség alacsony iskolázottsági mutatóira vezethető vissza. Nagykürtös, Losonc és Rimaszombat potenciális határ menti együttműködésre alkalmas növekedési pólust alkot.

A szlovák–magyar határ menti tér keleti harmadában a szlovákiai településszerkezet csúcsán Kassa áll, ami annak köszönhető, hogy a város az európai jelentőségű kelet-nyugati (Ukrajna–Kassa–Nyugat-Szlovákia) és észak-déli (Magyarország–Kassa–Eperjes–Lengyelország) közlekedési tengelyek metszéspontjában fekszik (ehhez járulnak még a város jó humán- és gazdasági erőforrásai). A terület regionális településhálózata szétszórt, helyenként erősen rurális jellegű.

A SZLOVÁK–MAGYAR HATÁR MENTI EUROREGIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS

A szlovák–magyar határ hossza 679 km – napjainkra már a határhossz csaknem 95%-a le van fedve eurorégiókkal (néhány határszakasz többszörösen), kivételt csupán a főváros környéke képez (a legintenzívebb, határon átnyúló együttműködések a Párkány–Kassa tengelyt jellemzik).

A szlovák–magyar eurorégiós együttműködés 1998 előtt a Szlovákiában uralkodó bel- és külpolitikai feszültségek miatt nemigen tudott fejlődni: a meeiari időszak politikája deklaratív szinten a nyugati integrációs törekvéseket hangsúlyozta, ugyanakkor a demokratikus intézmények és a kisebbségek elleni szélsőséges politikai támadások miatt Szlovákia fokozatosan elszigetelődött az 1993–1998 közötti időszakban (nem lett például NATO-tag a többi visegrádi ország felvételekor, és kérdésessé vált az Európai Unióba való felvétele is). 1998 után a Dzurinda-kormány politikai tevékenysége alapvető válto-

zást hozott: következetes intézkedései az európai integrációra való felkészülést, a jószomszédi kapcsolatok és a visegrádi együttműködés fejlesztését, valamint a kisebbségek helyzetének javítását szolgálták. Szlovákia és Magyarország kétoldalú kapcsolataiban 1998 után a bizalom erősödött, a diplomáciai és szakmai kapcsolatok rendszeresebbé váltak. A szlovák–magyar alapszerződés gyakorlati megvalósítását – egyebek mellett a Szlovákiában élő magyar kisebbséghez, valamint a Magyarországon élő szlovák kisebbséghez tartozó személyek érdekeinek megjelenítését – szolgálta az 1999. február 8-án felállított „Magyar–Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság”. A politikai kapcsolatok javulásának eredményeként gomba módra kezdtek szaporodni az euroregionális együttműködések a több mint félmillió magyar kisebbség által lakott dél-szlovákiai térségben.

A Vegyes Bizottság szerteágazó tevékenységet folytatott. Külön figyelmet érdemelnek a határ menti együttműködés elősegítésére vonatkozó állásfoglalások. Az alakuló ülés jegyzőkönyve például javaslatot tesz arra, hogy „a két fél tartsa meg a határ menti együttműködés támogatásának jogi feltételeit a két ország határ menti régióiban, és készítse el a megfelelő kétoldalú egyezményt”. A két ország szakminisztériumai által létrehozott vegyes bizottságokban (11 ilyen bizottság alakult meg) nagy szerepet kapott a határ menti kapcsolatok fejlesztése. Kiemelendő a Phare CBC-programra vonatkozó pénzügyi megállapodás, amelyet először 1998. január 28-án írtak alá a két kormány nevében.

1. táblázat

A szlovák–magyar határ menti euroregionális szerveződések fontosabb adatai

Euroregionális szerveződés	Az alapítás éve	Terület km ²	Népesség	
			Ezer fő	Ebből a szlovákiai lakosság részaránya (%)
Kárpátok eurorégió	1993	154 042	15 708	9,8
Neogradiensis eurorégió	1999	3 897	360	39,8
Ipoly eurorégió	1999	5 782	450	51,6
Vág–Duna–Ipoly eurorégió	1999	14 283	2 082	34,5
Kassa–Miskolc eurorégió	2000	14 000	1 512	50,7
Sajó–Rima eurorégió	2000	10 621	930	20,0
Hármas Duna-vidék eurorégió	2001	8 648	976	22,6
Ister-Granum eurorégió	2003	2 020	210	31,0

A továbbiakban a szlovák–magyar határ menti euroregionális szerveződések főbb sajátosságait tekintjük át:

- A *Hármas Duna-vidék eurorégió* alapítója a dunaszerdahelyi székhelyű Csallóköz–Mátyusföldi Regionális Társulás és a győri székhelyű Győr–Moson–Sopron Megyei Közgyűlés. A *Hármas Duna-vidék eurorégió* nyitott szervezetként működik, csatlakozhatnak hozzá a régióban található önkormányzati testületek, államigazgatási szervek és civil szervezetek. Célja az említett intézmények, szervezetek együttműködésének az erősítése, a régió gazdasági, kulturális és társadalmi életének fejlesztése.

- A *Vág–Duna–Ipoly eurorégió* 1999. július 3-án jött létre Komárom–Esztergom megye, Pest megye, valamint a Nyitrai kerület közötti megállapodás értelmében. A szlovákiai oldalon a foglalkoztatottaknak nagyobb hányada dolgozik a mezőgazdaságban és az építőiparban, mint a két magyarországi megyében, az utóbbiakban az ipar aránya nagyobb. Az együttműködés céljai közé tartozik a régió idegenforgalmi és kulturális fejlesztése, a lakosság életkörülményeinek javítása és a környezetvédelem.
- Az *Ipoly eurorégió* a magyarországi Balassagyarmat és a szlovákiai Ipolyság település önkormányzatainak kezdeményezésére alakult meg. Székhelye: Ipolyság. Elsősorban környezetvédelmi területen kívánnak kidolgozni közös programot, tekintettel az itt elhelyezkedő Duna–Ipoly Nemzeti Parkra. A történelmileg együvé tartozó, az Ipoly folyó két partján elterülő eurorégióális együttműködés a gazdasági, infrastrukturális fejlesztéseken túl kiterjed az egészségügy, környezetvédelem területére éppúgy, mint egy katasztrófa esetén a kölcsönös segítségnyújtásra.
- A Salgótarján–Losonc térségét átfogó *Neogradiensis eurorégió* a történelmi Nógrád megye területén alakult meg. A magyarországi Nógrád megye valamennyi települése tagja ennek az eurorégióinak, míg szlovák oldalról a Losonci és a Nagykürtösi körzetek települései tartoznak hozzá. A *Neogradiensis eurorégió* a nógrádi régióban levő megyék, városok és városkörzetek közlekedési, gazdasági és idegenforgalmi kapcsolatait hivatott segíteni, de a célok között szerepel még az oktatási-szakképzési együttműködés, valamint a tapasztalatcsere a hátrányos helyzetű rétegekkel történő foglalkozással kapcsolatban. Az együttműködésben továbbá hangsúlyt kap a természeti források és mezőgazdasági adottságok közös kihasználásának fejlesztése.
- A *Sajó–Rima eurorégió* Rozsnyó városában alakult meg. Az eurorégió Tiszolctól, a történelmi Gömör „északi kapujától” a Putnokig (a „déli kapu”) terjedő területet öleli fel. A Rimaszombat központú eurorégió három szlovákiai járást és egy magyarországi megyét foglal magába (a szlovák oldalon 279, a magyar oldalon 153 település tartozik hozzá). Az együttműködés céljai között szerepel a régió mindkét oldalát sújtó magas munkanélküliség csökkentése, a térség gazdasági, idegenforgalmi, kulturális, infrastrukturális fejlesztése, a lakosság életkörülményeinek javítása és a környezetvédelem.
- A *Kassa–Miskolc eurorégió* Miskolcon alakult meg, több évszázados hagyományon, testvérvárosi, jószomszédi és baráti kapcsolatokon alapulva jött létre Miskolc és Kassa városok, valamint a Borsod-Abaúj-Zemplén megye és a Kassai kerület között. A szervezet hosszú távon kínál lehetőséget a két város, továbbá a hozzájuk tartozó térségek együttműködéséhez, az uniós felzárkózás közös tennivalóinak megoldásához. A szerződés a határokon átnyúló térség gazdasági, tudományos, ökológiai, idegenforgalmi, kulturális és oktatási összehangolt fejlesztését hangsúlyozza.
- Az *Ister-Granum eurorégió* a Párkány és Esztergom környéki települések összefogása révén az európai szellemiség jegyében jött létre annak érde-

kében, hogy szolgálja és összefogja az ott élő embereket. Az *Ister-Granum eurorégió* főbb tervei között szerepel a Párkányt Esztergommal összekötő teherhid megépítésének elősegítése (ez lenne az első lépés egy határ menti vállalkozási-logisztikai övezet létrehozásához), a határon átnyúló gazdasági együttműködést elősegítő internetes portál létrehozása, közös turisztikai tervezés-fejlesztés kialakítása (melyben alapkőnek számít majd az Ister-Granum Nemzetközi Borút, ami a magyarországi Neszmélytől a szlovákiai Kürtig vezetne).

- A *Kárpátok eurorégió* az első kimondottan kelet-európai eurorégiós kezdeményezés. A létrehozásáról szóló egyezményt 1993. február 14-én írták alá Debrecenben. A Kárpátok eurorégió az Északkeleti-Kárpátok (közismert nevén Erdős-Kárpátok) területét foglalja magában, de kiterjed a tőle északra és délre elhelyezkedő dombvidékekre és a Nagyalföld északkeleti részére is. A Kárpátok eurorégió öt ország területére terjed ki, a felszíne tagolt, megtalálhatók benne magashegységek, középhegységek, medencék és alföldek egyaránt. A régió népességi és vallási szerkezete sokrétű, hasonlóan a terület nyelvi, etnikai szerkezetéhez. A *Kárpátok eurorégió* Szlovákiára eső része az ország gazdasági és szociális problémákkal leginkább sújtott területe. Két legnagyobb városa – Kassa és Eperjes – a terület társadalmi, gazdasági és kulturális életének központjai. A szerződés a határokon átnyúló térség összehangolt gazdasági, tudományos, ökológiai, idegenforgalmi, kulturális és oktatási fejlesztését hangsúlyozza.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szlovák–magyar határ menti euroregionális együttműködések céljait az alábbiakban összegezhetnénk:

- a gazdaság fejlesztése – vállalkozói beruházások számára vonzóvá tenni a régiót,
- a természeti környezet megőrzése,
- az infrastruktúra fejlesztése és összehangolása,
- az oktatási és művelődési kapcsolatok támogatása,
- a tudományos kapcsolatok fejlesztése (a kutatás és fejlesztés összehangolása a régióon belül),
- a közös kulturális örökség ápolása,
- humanitárius és szociális együttműködés kialakítása,
- az eltérő kultúrák megismerésének és megértésének, illetve a nemzetek közötti barátság elmélyítésének támogatása.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy napjainkra mindkét országban kialakultak azok a belpolitikai, jogi és külpolitikai feltételek, amelyek nélkülözhetetlenek a határ menti régiók együttműködéséhez. A kommunizmus kisebbségi identitást romboló évtizedei után a szlovákiai magyar kisebbség nemzeti iden-

titástudatának megerősödésében fontos szerepet töltek be a szlovák–magyar határ mentén létrejött euroregionális együttműködések. Az elkövetkező években a szlovák–magyar határ mentén élők társadalmi felemelkedésében a szerveződések szerepe várhatóan tovább nő; erre következtethetünk abból, hogy mára kiépült a szervezeti struktúra, és a két ország uniós tagsága révén új források (Interreg 3A) is megnyílnak.

Felhasznált irodalom

- Hardi Tamás 2003. *Az államhatárokon átnyúló régiók formálódása*. Győr, MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézete.
- Kruppa Éva 2003. *Határ menti együttműködés az Európai Unióban és Közép-Európában*. Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, PhD-értekezés.

SUMMARY

Borderland cooperation as a tool of minority identity preservation

This article deals with the historical issue of cross-border co-operation in Europe, and focuses especially on the Slovakian-Hungarian borderland. It analyses the structure and the goals of Euro-regions in that space. It is especially focused on the description of the cross-border cooperation (its intensity and its aims) regarding the minorities who are winners of the great socio-economic and political transitions and rearrangements. The aim of this article is to give an overview of the Euro-regional processes in the Slovakian-Hungarian borderland.